

Disertacija apie bendrosios ES saugumo ir gynybos politikos plėtros scenarijus

2008 m. kovo 21 d. Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institute (VU TSPMI) Arūnas Molis gynė disertaciją „Bendrosios ES saugumo ir gynybos politikos plėtros scenarijų tyrimas“. Disertacijos gynimo posėdyje dalyvavo gynimo tarybos pirmininkas prof. habil. dr. Jonas Čičinskas, prof. habil. dr. Evaldas Nekrašas, prof. habil. dr. Vytautas Radžvilas, Mykolo Romerio universiteto doc. dr. Ignas Vėgėlė ir Kauno technologijos universiteto prof. dr. Algis Krupavičius. Disertacijos oponentai: Lietuvos karo akademijos Politikos katedros prof. dr. Gražina Mionotaitė ir VU TSPMI doc. dr. Algirdas Gričius. Disertacijos vadovas – Lietuvos karo akademijos Politikos mokslų katedros vedėjas prof. habil. dr. Gediminas Vitkus.

Gynimo tarybos posėdžio pradžioje Arūnas Molis pristatė disertaciją – atskleidė jos tikslą, ginamąjį teiginį bei uždavinius, taip pat apžvelgė kitus analogiškus tyrimus, aptarė tyrimo naujumą, metodologiją, pristatė darbo išvadą. Darbo tikslas – išnagrinėti esamas ESGP plėtros tendencijas ir įvardyti labiausiai tikėtiną ESGP plėtros vidutiniu laikotarpiu alternatyvą. Vienas disertacijos uždavinių – pagrįsti į ateitį orientuotų studijų autorių teiginį, kad žvelgimas į reiškinį netradiciniu būdu suteikia pridėtinės teorinės, metodologinės ir praktinės vertės. Vis dėlto darbo objektas yra ESGP plėtra, o ne scenarijų konstravimo galimybių vertinimas. Todėl didžiąją darbo dalį užima trijų ESGP scenarijų konstravimas remiantis skirtingomis tarptautinių santykių prieigomis, detali svarbiausių ESGP elementų analizė bei varomųjų jėgų ir esminių kintamųjų poveikio kiekvienam nagrinėjamam ESGP plėtros scenarijui nustatymas. Disertacijoje remiamasi tokiais

scenarijų konstravimą metodą ES saugumo ir gynybos politikai tirti taikiais autoriais kaip Laure Borgomano-Loup („The Future of Security and Defence Alliances in Europe“), Claire Taylor („Prospects for ESDP Progress Outside the EU Constitution“), Henrikki Heikka („Grand Strategies and the Northern Dimension of European Security: four scenarios for 2010“), kitais autoriais, taip pat interviu su EU ISS analitikais G. Grevi, G. Lindstrom ir D. Keohane bei kitais ESGP srities ekspertais.

Darbo analizės modelis konstruojamas papildant tradicinius socialinių mokslų tyrimo metodus ir prielaidas scenarijų konstravimo metodo principais. Kitaip tariant, nekvestionuojant tradicinių politikos mokslų srityje taikomų metodų ir teorinių priegų galimybių, konstruojamos ir analizuojamos kelios hipotetinės ateities alternatyvos. ESGP scenarijai, varomosios jėgos bei esminiai kintamieji tiriami analizuojant atvirus su ESGP plėtra ilguoju laikotarpiu ir ESGP plėtrai potencialiai svarbių reiškinų tendencijomis susijusius šaltinius. Atrenkant svarbiausias ESGP scenarijus lemiančias varomasias jėgas ir jas lemiančius esminius kintamuosius, remiamasi pripažintų ekspertų nuomone. Verta pažymėti, jog vienoje disertacijos dalių ESGP plėtros scenarijai konstruojami derinant kelių, kartais visiškai skirtingiems požiūriams atstovaujančių tarptautinių santykių teorinių priegų prielaidas. Šitai siekiama pademonstruoti, kad net remiantis skirtingais teoriniais požiūriais, galima prieiti prie tų pačių išvadų ir tuo pat metu kuo visapusiškiau atskleisti nagrinėjamų scenarijų esmę, išryškinti sąlygas, būtinas jiems pasireikšti.

Darbą sudaro penkios struktūrinės dalys. Pirmojoje dalyje pateikiama trumpa ateities studijų (scenarijų konstravimas yra sudedamoji jų dalis) apžvalga, nagrinėjami svarbiausi jų metodai bei pačių ateities studijų paskirtis. Šioje dalyje paaiškinami scenarijų konstravimo etapai, būdai ir logika. Taip pat šioje dalyje nagrinėjama ateities studijų „mokslškumo“ problema – taip stengiamasi išsklaidyti abejones dėl scenarijų konstravimo metodo atitikimo socialiniams mokslams keliamus reikalavimus. Antroje dalyje kuriamas pagrindas tolesniam tyrimui – identifikuojami ir analizuojami esminiai ESGP „ramsčiai“ (varomosios jėgos): 1) Strateginius saugumo ir gynybos politikos tikslus bei plėtros gaires apibrėžiantys ES dokumentai. 2) Tarpvyriausybės ir viršnacionalinės BUSP/ESGP struktūros. Trečiojoje dalyje, remiantis tarptautinių santykių disciplinos neofunkcionalizmo, liberalaus tarpvyriausybės bei realizmo teorinėmis priegomis ir jų modifikacijomis, konstruojami trys labiausiai tikėtini ESGP plėtros

scenarijai: 1) naujos saugumo ir gynybos sąjungos sukūrimas; 2) ESGP išiliejimas į bendrą euroatlantinę sistemą; 3) ESGP kaip dalies valstybių projektas. Siekiant suprasti varomųjų jėgų poveikį scenarijams bei nustatyti jų pasireiškimą vidutiniu laikotarpiu tikimybę, ketvirtoje dalyje analizuojami esminiai kintamieji. Jų išskirta iš viso dvylika: ES integracijos pobūdis, ES ekonominis ir karinis potencialas, grėsmių Europos ir pasaulio saugumui pobūdis ir intensyvumas, ES „išmoktos pamokos“ krizių valdymo srityje, ES operacijų planavimo sistemos modelis, šalių narių pozicijų dėl ESGP plėtros suderinamumo problema, ES viešoji nuomonė, NATO efektyvumas, NATO transformacijos kryptys, NATO ir ES tikslų ir iniciatyvų derinimas, JAV interesai ESGP plėtros atžvilgiu bei Rusijos įtaka Europos saugumo sistemai. Nagrinėjant minėtus esminius kintamuosius, dėmesys kreipiamas ne tik į jų įtaką kiekvienam nagrinėjamam scenarijui, bet ir į tai, kokia yra tikimybė, kad esamos kintamojo raidos tendencijos išliks nepakitusios (o jei kis – kaip, ir kaip tai paveiks ESGP raidą).

Išvadinėje dalyje ir epilogė apibendrinami tyrimo rezultatai. Pirmiausia autorius daro išvadą, kad scenarijų varomosios jėgos ir esminiai kintamieji plėtos nepalankia naujai Europos saugumo ir gynybos sąjungai kurti kryptimi, todėl šio scenarijaus pasireiškimą tikimybė vidutiniu laikotarpiu yra maža. Kitaip tariant, jei ES iš tikrųjų ketina sukurti naują efektyvią saugumo ir gynybos sąjungą, šalis narės turės deleguoti daugiau sprendimų priėmimo galių viršnacionalinėms institucijoms. Ribota institucinė reforma, maži gynybos biudžetai, neaiški politinė valia, palyginti efektyvi NATO bei kiti veiksniai ESGP įtvirtino labiau kaip psichologinio „apsidraudimo“ politiką, o ne efektyvų, autonomišką tarptautinio vaidmens stiprinimo instrumentą. Didesnę tikimybę būti įgyvendintas šis scenarijus įgytų nebent tuomet, jei iš esmės pasikeistų varomąsias jėgas lemiančių kintamųjų tendencijos, pavyzdžiui, naujos grėsmės staiga suvienodintų šalių narių požiūrius į ES vaidmenį ir jėgos panaudojimą arba dėl nacionalinės politikos prioritetų JAV nuspręstų visiškai atsiriboti nuo ES saugumo interesų tenkinimo ir pan.

Autoriaus išvada dėl ESGP integracijos į bendrą transatlantinio saugumo sistemą galimybių taip pat nėra optimistinė: kol nesustiprės tarpinstitucinį bendradarbiavimą skatinantys motyvai, tokia tikimybė vertintina tik kaip vidutinė. Tokios išvados prieinama išnagrinėjus, kaip efektyviai derinami didžiųjų ES valstybių ir JAV tikslai, vertybės, interesai bei strateginiai sprendimai. Kol kas ES saugumo ir gynybos srityje kuria struktūras,

nors analogiškos sėkmingai veikia NATO rėmuose, didžiosios ES valstybės aktyviai siekia „nepriklausomybės“ nuo JAV saugumo „skydo“. Šio scenarijaus pasireiškimui palanku nebent tai, kad savarankiškų viršvalstybių ESGP struktūrų stiprinimas vis dar netraktuojamas kaip ypač svarbus šalių narių nacionalinis interesas.

Kitaip negu kiti du scenarijai, ESGP, kaip dalies valstybių projekto scenarijui, realizuoti iš esmės nereikia jokių pokyčių nei vidinėje, nei išorinėje ES aplinkoje. Pakanka, kad išsilaikytų esamos tendencijos. Dėl to ši ESGP plėtros alternatyva vertintina kaip labiausiai tikėtina. Jau dabar ESGP rėmuose krizių valdymo operacijas vykdo „norinčiųjų ir galinčiųjų koalicijos“, vadovavimas ir kontrolė nustatomi *ad hoc* principu, sprendimai priimami atsižvelgiant į tikslus ir dislokacijos pobūdį, pagal „case-by-case“ principą ir pan. Šią prielaidą patvirtina ir esminių kintamųjų analizė – scenarijaus pasireiškimui teigiamos įtakos turi 7, o iš dalies teigiamos – 4 kintamieji. Taigi, apibendrinamas disertacijos autorius pateikė tokią ESGP plėtros vidutinį laikotarpį viziją:

- ESGP išliks „dalies valstybių“ projektas:
 - o „Glaudesnis“ bendradarbiavimas bus plėtojamas tik tarp „branduolio“ valstybių.
 - o „Likusios“ ES šalys ESGP veikloje dalyvaus tik formaliai.
- Naujos ESGP institucijos bus kuriamos gana vangiai:
 - o Iš dalies bus pertvarkomos politinės BUSP ir ESGP struktūros.
 - o Bus plėtojami civiliniai krizių valdymo pajėgumai.
 - o Karinių instrumentų stiprinimas bus tik imituojamas.
- ESGP instrumentų efektyvumas išliks mažas:
 - o Patikimų karinių įsipareigojimų (saugumo garantijų) ESGP rėmuose sukurta nebus.
 - o Stiprės vidinė šalių narių konkurencija.
 - o ESGP plėtrai didelę įtaką turės JAV, NATO, Rusija ir kiti tarptautinių santykių subjektai.

Pasibaigus viešai diskusijai, politikos mokslų gynimo taryba surengė slaptą posėdį, kuriame vertinta ginama disertacija. Gynimo tarybos posėdžio pabaigoje pranešta, kad taryba, įvertinusi Arūno Molio disertaciją, nutarė suteikti jam socialinių mokslų srities politikos krypties daktaro laipsnį.